

І. П. Крунична,
д. держ. упр., доц.,
професор кафедри державного управління
та місцевого самоврядування ДРІДУ НАДУ,
м. Дніпропетровськ

ГЕНДЕРНО-ВАЛЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Аналізуються гендерно-валеологічні складові як критерії виміру ефективності державного управління. Досліджено обставини життєдіяльності суспільства, які можуть призвести до людських жертв, матеріальних втрат та руйнуванню навколишнього середовища.

Ключові слова: гендерно-валеологічні складові, демографічне зростання населення, старіння населення, тривалість життя, народжуваність, смертність, поширеності хвороб, державне управління.

Сучасну історію цивілізації можна визначити як історію катастроф. Базуючись на концепції загальнолюдських цінностей і з урахуванням реального еколого-економічного стану, держава повинна формувати економічний механізм природокористування, який здатний впливати на джерела забруднення, створювати позитивні й негативні фінансові стимули, формувати фонди, що використовуються для фінансування політики прийняттого ризику та природоохоронної діяльності.

Сучасний рівень здоров'я населення України зумовлюється порівняно низьким матеріальним і культурним рівнем життя переважної більшості населення, незадовільними умовами праці та побуту, неякісним та незбалансованим харчуванням, нездоровим способом життя, недостатньою рухливістю і слабким розвитком фізичної культури, поширенням шкідливих звичок, використанням відсталих, екологічно небезпечних технологій, браком ефективних засобів знешкодження шкідливих речовин і захисту від них, техногенним забрудненням навколишнього середовища, а також труднощами адаптації багатьох людей до нових умов урбанізації та індустріалізації.

Погіршують ситуацію наслідки найбільшої в історії людства екологічної катастрофи – аварії на Чорнобильській АЕС, яка призвела до деструктивних процесів в соціально-економічній сфері.

Унаслідок особливостей медико-географічних умов, наявності на території України великої кількості хімічних, вибухо- та пожежно-небезпечних об'єктів, розгалуженої мережі нафто- та газопроводів, штучних водоймищ, а також атомних електростанцій, – існують реальні передумови виникнення надзвичайних ситуацій, які можуть становити загрозу для життя і здоров'я людей [2; 3; 6].

З розвитком людської цивілізації та науково-технічного прогресу проблеми взаємовпливу між природою і суспільством постійно загострюється. Збільшення протягом останнього століття обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва, розвиток транспорту, енергетики, хімізації, зростання урбанізації негативно позначаються на природному середовищі. До негативних наслідків науково-технічного прогресу слід віднести забруднення атмосферного повітря, водоймищ, деградацію ґрунтового покриву, знищення запасів природних ресурсів, що в цілому порушує стабільність екологічних систем. Цілком очевидною стала необхідність активної боротьби з цими явищами, бо вони становлять велику загрозу для життя людей і становлять надзвичайно гостро проблему державного управління – запобігання та профілактику екологічної кризи (катастрофи).

Питання гендерно-валеологічної безпеки життєдіяльності суспільства розглядалися у роботах М. Романюка, який досліджував вплив міграційних процесів на етнічну структуру населення. Е. Лібанов застерігає, що демографічний колапс може призвести до непередбачених глобальних наслідків. В. Хвіст досліджував демографічні проблеми в контексті розбудови громадянського суспільства України в 1990 рр., а саме описував історіографію проблеми. Освітній рівень населення України, а саме гендерний вимір, досліджував Л. Слюсар.

У свою чергу, Л. Нечепоренко доводить, що лише на стикові різних наукових знань можна знайти сучасні відповіді та вирішення проблем щодо умов розв'язання конфліктів людини з довкіллям, суспільства з природою, способу життя з умінням і навичками діяти за злагоди та гармонії.

В. Лутай зосереджує увагу на тому, що кожному людину необхідно готувати засобами освіти і виховання, тому що освічена людина здатна діяти за законами гармонії з природним і соціальним середовищем, тільки тоді цивілізації не буде загрожувати глобальна криза. Але, незважаючи на дослідження у сфері валеологічної та гендерної політики держави, питання гендерно-валеологічного виміру ефективності державного управління комплексно не розглядається.

Метою статті є аналіз причин загострення гендерно-валеологічних проблем, які знижують ефективність державного управління щодо запобігання та профілактики обставин життєдіяльності суспільства, що призводять до людських жертв, матеріальних втрат та руйнації навколишнього середовища.

Провідним напрямом гуманітарного розвитку України є цілеспрямоване формування нової якості життя громадян. Ця нова якість полягає у створенні умов для належної реалізації можливостей та здібностей кожного члена суспільства шляхом забезпечення можливостей для продуктивної зайнятості та отримання доходу, який відповідає значимості цієї праці для суспільства та спроможний гарантувати йому гідний рівень життя та задоволення фізичних та духовних потреб.

Основним механізмом забезпечення довгострокової самодостатності та конкурентоспроможності України у глобалізованому світі має стати формування нової якості життя людини на основі якісного розвитку людського потенціалу нації, що зумовлює необхідність збільшення інвестування в людський капітал, розвиток соціальної інфраструктури та підвищення якості життя найбільш чисельних (а не лише найбільш бідніших) прошарків населення як підґрунтя для формування середнього класу – основи стабільності суспільства. Практична реалізація такого принципу перетворює соціальну політику на один з провідних чинників гуманітарного розвитку, робить її дієвою складовою стратегії досягнення національної солідарності, підвищення якості життя має досягатися комплексом економічних, соціальних та соціокультурних заходів.

У проекті концепції гуманітарного розвитку України на період 2020 року розроблені основні напрямки державної політики щодо формування нової

якості життя, а саме передбачають: розвиток системи охорони здоров'я та впровадження пріоритетів здорового способу життя, всебічний розвиток та підтримка спорту; гармонізацію людського і природного середовища; заохочення народжуваності, підтримку та розвиток сім'ї; розвиток доступної та безперервної освіти; створення умов для гідної результативної праці; підвищення добробуту населення через впровадження високих соціальних стандартів життя; забезпечення надання належних послуг соціальної сфери на основі її якісного удосконалення.

Природною основою демографічного стану в Україні є народонаселення. Роль його як основи суспільного виробництва полягає в тому, що воно виступає споживачем матеріальних благ і тим самим зумовлює розвиток насамперед галузей, які орієнтуються у своєму розміщенні на споживача. Однак найважливішою характерною рисою народонаселення є те, що воно є природною основою формування трудових ресурсів. Роль його як основи суспільного виробництва полягає в тому, що воно виступає споживачем матеріальних благ і тим самим зумовлює розвиток насамперед галузей, які орієнтуються у своєму розміщенні на споживача.

Так, наприкінці ХХ ст. людство вже реально усвідомило можливість закінчення свого існування на Землі. Швидко відбувається демографічне зростання населення (початок нашої ери – 220 млн осіб, 1900 р. – 1,6 млрд, 1941 р. – 4,5 млрд, 1950 р. – 2,5 млрд, 1987 р. – 5 млрд, 1996 р. – 5,6 млрд, а на 31.10.2012 р. чисельність населення склала 7 млрд осіб), очікується, що до 2020 р. чисельність населення світу сягне 8 млрд осіб за рахунок різкого зростання кількості населення в країнах, що розвиваються [4]. Це означає, що до наявних фондів споживання треба додати принаймні стільки ж продовольства, житла, лікарень, товарів повсякденного побуту, за допомогою яких можна забезпечити життя цього населення.

Великого значення загострення суспільних процесів набуває урбанізація міст. Уже до кінця тисячоліття близько 3 млрд людей, або половина жителів планети, проживатимуть у містах (на 01.02.2013 р. населення України

становило 45 млн 539 тис. мешканців, із них: на 01.02.2013 р. міське населення становило 31378,6 тис. осіб (68,8 %), сільське 14174,4 тис. (31,2 %) [4]. Це неминуче призведе до зростання промислового виробництва та енергоспоживання, що, в свою чергу, стане причиною ще більшого забруднення навколишнього середовища, а відтак і погіршення здоров'я людей.

Війни та випробування ядерної зброї – одне з найболючіших питань людства. 300 вчених з 30 країн світу, які вивчали і моделювали можливі наслідки ядерної війни, дійшли висновку, що близько 2 млрд людей згорять у ядерному полум'ї, розпорощаться або перетворяться на пару, загинуть від пожеж, радіоактивних опадів, повної відсутності медичної допомоги. Дим і попіл від палаючих міст, лісів, полів, нафтосховищ утворять суцільну завісу в повітрі навколо планети. Настане “ядерна ніч”, яка триватиме кілька місяців. Температура знизиться на 20° за Цельсієм, буде знищено озоновий шар, усе живе загине, тобто “ядерна зима” перетворить Землю на пустелю. Навіть одного відсотка існуючого ядерного арсеналу буде достатньо, щоб знищити не тільки людей, а й флору і фауну на Землі. Виникнення надзвичайних ситуацій, як правило, призводить до загрози для життя людей, заподіяння великих матеріальних збитків і т.ін. [1].

Також, в результаті процесу старіння чисельність осіб пенсійного віку протягом останнього десятиріччя збільшилась: 19,9 % міського населення – пенсіонери, жінок серед них удвічі більше, ніж чоловіків. Рівень старіння ще вищий у сільській місцевості: в 1997 р. – 29,2 % населення складали особи пенсійного віку, з яких 18,2 % – чоловіки, а 36,8 % – жінки, і до 2020 р. буде становити 49,1 % [4].

Середня очікувана тривалість життя населення, яка сформувалась в Україні на сьогодні, суттєво впливає на рівень захворюваності хвороб, особливо тих, які характерні для певних вікових груп. Вказані вікові пропорції обумовлюють також виникнення негативного показника демографічного навантаження (кількість дітей і осіб пенсійного віку на 1000 осіб працездатного віку).

Різке падіння життєвого рівня більшості населення України призвело до поглиблення розриву між потребами сім'ї і реальними можливостями їх задоволення, зокрема фактичної неможливості утримання кількох дітей. Загострення екологічних проблем, посилене Чорнобильською катастрофою, також справляє соціально-психологічний вплив на зменшення чисельності сімей. Показник народжуваності знизився з 1,85 до 1,1 дитини на одну жінку, тоді як для повноцінного відтворення населення він має становити не менше двох дітей. За 2012 р. в Україні народилось 520,7 тис. дітей (11,4 на 1000), померли 663,1 тис. осіб (14,5 на 1000). Природне скорочення населення становило 142,4 тис. осіб, що на 19,5 тис. менше ніж за аналогічний період 2011 р. [4].

Смертність збільшилась на 30 %, що також зумовлене падінням життєвого рівня населення, зокрема зниженням кількісних і якісних показників харчування, недоступністю лікарських засобів через їх дорожнечу, а також загостренням екологічної ситуації. Ця негативна тенденція доповнюється підвищенням смертності немовлят, показник якої є надзвичайно чутливим до зміни умов життя і в Україні в 2-3 рази вищий, ніж у розвинутих країнах. Україна ще не перейшла на світові критерії визначення мертвонароджених, які більш суворі, тому в майбутньому Україну чекає прогнозоване підвищення смертності немовлят [4].

У структурі поширеності хвороб основну частину становлять хвороби органів дихання – 24,4 %; на другому місці – хвороби системи кровообігу (22,4 %); на третьому – хвороби органів травлення (9,0 %); на четвертому – хвороби кістково-м'язової системи (5,6 %); п'яте місце посідають хвороби ендокринної системи (5,0 %) [4].

В останні роки в Україні погіршилась епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції/Сніду. Понад 75 % усіх ВІЛ-інфікованих становлять особи, що вживають наркотичні речовини шляхом ін'єкцій [4].

Захворюваність на туберкульоз на 01.01.2013 р. становить 54,3 на 100 тис. населення, смертність – 19,9 на 100 тис. населення [4].

В Україні проблема інвалідності набула особливої гостроти. Упродовж п'яти останніх років населення України зменшилося на 2 %, а кількість інвалідів зростає на 5,5 % і становила 2,71 млн інвалідів, або майже 6 % загальної кількості населення, з них понад 60% – інвалідів від загальних захворювань, близько 10 % – інваліди війни, стільки ж інвалідів дитинства та дітей-інвалідів до 16 років, близько 3% – інвалідів внаслідок аварії на ЧАЕС [4].

Низький стан охорони здоров'я населення України в основному зумовлюється недостатнім остаточною фінансуванням. Так, прийняття Закону України “Про бюджетну систему України”, який регламентує фінансові відносини між державою і органами місцевого самоврядування призвело до суттєвих змін у фінансовому забезпеченні та управлінні галуззю охорони здоров'я. Тепер місцеві ради самостійно розробляють, затверджують та реалізують свої бюджети, а уряд, практично, не втручається у формування їхньої фінансової політики. Рівень видатків на охорону здоров'я визначається доходами, які сформовані на відповідному (місцевому або регіональному) рівні. Проте деструктивні процеси в економіці, скорочення виробництва, зменшення внутрішнього валового продукту (ВВП), гальмування економічних реформ призвели до дефіциту бюджету й істотного погіршення фінансування галузі охорони здоров'я та інших соціальних програм.

Так, у 1996 р. видатки на охорону здоров'я становили 4,1 % від ВВП і 42,0 % від реальних потреб, у 1997 р. – 3,3 млрд грн, тобто 3,6 % від ВВП і близько 40,0 % від необхідного, у 1998 р. – 3,7 млрд грн (3,5 % від ВВП), у 2012 р. – 55,2 млрд грн (4,0 від ВВП). Для порівняння: Велика Британія – 5,9 %; Польща – 6,2 %; Португалія – 6,5 %; Японія – 8,3 %; Німеччина – 9,0 %; США – 14 %. При цьому, слід відзначити, що ВОЗ вважає: при видатках на охорону здоров'я, нижчих 5,0 % від ВВП, галузь стає не тільки не ефективною, але й непрацездатною [5].

Отже, можливість держави мобілізувати кошти на охорону здоров'я значним чином пов'язана із величиною внутрішнього валового продукту на

душу населення. Останній є дуже важливим узагальнюючим показником, рівень якого істотно впливає на стан громадського здоров'я та прогнозування його динаміки. Залежність між рівнем ВВП на душу населення і середньою тривалістю життя є досить істотною, особливо це очевидно на прикладі суспільних груп з низьким рівнем доходів.

У свою чергу гендерні відносини пронизують весь суспільний лад, державні інститути, стиль мислення. Сфера зайнятості, на якій відбиті і ринкові трансформації останніх десятиліть, і соціально-економічні, й екологічні проблеми, не позбавлена гендерного аспекту. Проблеми адаптації до наслідків аварії на ЧАЕС тісно пов'язані із проблемами безробіття, дискримінації на ринку праці, професійної сегрегації. В Україні саме жінки стають першими кандидатами на звільнення. Процеси звільнення з роботи та закриття робочих місць, що масово відбулися в Україні в середині 90-х рр., є гендерно забарвленими. Серед вивільнених жінки становили понад половину, а дискримінація у сфері праці з прихованої перетворилася на явну [7]. Щодо безробіття за причинами незайнятості та статтю, то варто зауважити, що різною є відмінність між чоловіками і жінками, вивільненими з економічних причин і звільненими за власним бажанням. Дискримінація на ринку праці виникає тоді, коли до окремих працівників, за однакових показників продуктивності, ставлення є різним через їх належність до різних соціально-демографічних груп. Розрізняють декілька видів дискримінації: в оплаті праці, при наймі на роботу, при скороченні персоналу, при просуванні на посадах, у підвищенні кваліфікації [7]. Для опису подібних явищ нерідко використовується термін "скляна стеля", який характеризує ситуацію, коли, попри формально рівні можливості для обох статей, є безліч неформальних, "невидимих" бар'єрів, що перешкоджають просуванню щаблями посадової ієрархії [7]. а таких умов у більш пригніченому (пригнобленому) стані знаходяться жінки. Але, аналізуючи цю ситуацію, треба бачити ще один бік медалі, коли чоловік може бути дискримінований. Сім'я з двома годувальниками досі є необхідністю, тому за умови безробіття дружини

чоловіки, щоб виправдати сподівання родини, часто змушені працювати понаднормово, що, у свою чергу, може призвести до браку самореалізації чоловіків у виховній та господарсько-побутовій функціях сім'ї. До того ж таким чином продовжується культивування стереотипу нормального сприйняття ситуації, сформованого патріархальним устроєм суспільства, коли в жінки немає роботи [8].

Також, необхідно зазначити, що у 90-ті рр. в Україні кількість наявних місць у дитячих дошкільних закладах значно скоротилася, і навіть за умови зменшення коефіцієнтів народжуваності темп зменшення народжуваності був меншим за скорочення місць у дитячих дошкільних закладах. Незважаючи на це, за даними офіційної статистики, показник забезпечення дитячими дошкільними закладами на сьогодні зберігається майже на рівні 1990 р.

У свою чергу Кодекс законів про працю України обмежує в багатьох випадках можливість жінок обирати роботу у шкідливих та небезпечних умовах, а також роботу під землею (перелік робіт і посад наведений у наказах № 256 та № 292). Жінкам також забороняється піднімати об'єкти, вага яких перевищує певний ліміт, зазначений у постанові (наказ № 241), загалом 10 кг.

Нічні роботи загалом також заборонені для жінок віком від 22 до 60 років з метою захистити “біологічний ритм жінок і не позбавляти дітей материнської турботи вночі”.

Такі обмеження відповідають вимогам щодо дискримінації за ознакою статі. Однак низка норм міжнародного права передбачає винятки з метою захисту материнства, наприклад стаття 4 CEDAW. Українське законодавство відходить від питання захисту материнства, обмежуючи працю всіх жінок незалежно від того, чи такі жінки вагітні або годують груддю. Питання захисту робітниць було переглянуто на 27-й сесії CEDAW у 2002 р., і тоді постало кілька питань щодо впливу захисного регулювання на жінок, які, на жаль, на сьогоднішній день залишаються не вирішеними.

Таким чином, сучасна цивілізація почала вичерпувати існуючу ресурсну й екологічну нішу та стрімко входить в епоху планетарної кризи, що охоплює

різноманітні аспекти людського життя. Антропогенне (породжене людиною) навантаження на природу веде до деградації та поступового виснаження глобальної екосистеми, що загрожує існуванню людини на Землі.

Отже, гендерно-валеологічний вимір стає складовою всіх стратегічно важливих напрямів державної політики та мусить супроводжуватися стратегією забезпечення того, щоб умови управлінської діяльності були сприятливими для встановлення як гендерних, так і валеологічних обставин і гарантували рівноправне та безпечне життя людям, що стане темою наших подальших розвідок у даному напрямку.

Список використаних джерел

1. Волкова Т. Н. Гражданская оборона Австрии на современном этапе / Т. Н. Волкова // Чрезвычайные ситуации и гражданская оборона за рубежом. – 1992. – Вып. 1–2. – С. 7.
2. Глуханова Г. Л. Соціальні та медико-демографічні аспекти екологічних катастроф та деякі напрями подолання їх наслідків / Г. Л. Глуханова, І. О. Курило, О. П. Рудницький // II Міжнар. міждисциплінарна наук.-практ. конф. “Сучасні проблеми гуманізації та гармонізації управління”, 4 – 11 листоп. 2001 р. : тези доп. – Х. : Нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна ; Харк. ОДА., 2001. – С. 68-69.
3. Грицяк Н. Формування гендерної політики в Україні : проблеми теорії, методології, практики : [моногр.] / Н. Грицяк. – К. : НАДУ. – 2004. – 384 с.
4. Державний комітет статистики України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : ukrstat.gov.ua
5. Європейська база даних “Здоровье для всех” / Європейське бюро ВООЗ. – 2004. – Черв. = [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : www.euro.who.int.
6. Кринична І. П. Управління охороною здоров'я населення, постраждалого внаслідок аварії на ЧАЕС (гендерний аспект) / І. П. Кринична // Вісн. НАДУ. – 2008. – № 1. – С. 221–229.
7. Основи теорії гендеру : навч. посіб. – К. : К.І.С., 2004. – 536 с.
8. Остапчук О. Л. Загострення гендерних проблем унаслідок чорнобильської катастрофи / О. Л. Остапчук // Вісн. Житомир. держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2006. – № 29. – С. 152–155.

Krinichnaya I. P. Genderno-valeological measuring of efficiency of state administration.

Analysed genderno-valeological constituents as criteria of efficiency of state administration. Investigational what circumstances of vital functions of society, can result in human victims, financial losses and destruction of environment.

Key words: genderno-valeological constituents, demographic growth of population, senescence of population, life-span, birth-rate, death rate, to prevalence of illnesses, state administration.

Krinichnaya I. P. Гендерно-валеологическое измерение эффективности государственного управления.

Анализируются гендерно-валеологические составляющие как критерии измерения эффективности государственного управления. Исследованы обстоятельства

жизнедеятельности общества, которые могут привести к человеческим жертвам, материальным потерям и разрушению окружающей среды.

Ключевые слова: гендерно-валеологические составляющие, демографический рост населения, старения населения, продолжительность жизни, рождаемость, смертность, распространенности болезней, государственное управление.